

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויצא, תשס"ח
מספר 730מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מעמדו של יעקב בברית עם לבן

סופה של פרשת ויצא (לא: מג-נד) מקביל לתחילתה של פרשת וישלח (לג: א-יז). שני הקטעים מתארים את הפרק האחרון במערכת היחסים שבין יעקב ובין בן-משפחתו, תחילה לְבָן דודו ולבסוף עשו אחיו. שני בני המשפחה הללו, שהם גם יריביו של יעקב, משלימים אתו, הגם שלא הגיעו להשלמה מלאה ולדו-קיום. זכה יעקב והתקיים בו הכתוב "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו" (מש' טז: ז). עסקנו בעבר בבמה זו במפגש ההשלמה בין יעקב לעשו,¹ וכאן אנו רוצים לדון בפרשה המקבילה, בברית שנכרתה בין יעקב ללבן.

נוהגים למיין את הבריתות לשתי קבוצות על פי טיב היחסים בין הצדדים: ברית שווים וברית שעבוד.² לאיזו קטגוריה משתייכת ברית יעקב ולבן? כדי לענות על שאלה זו יש לדון תחילה ברכיבי הברית המצויים בהסכם שביניהם. העיון בפרשתנו מעלה שבעה רכיבים בברית יעקב ולבן, ואלו הם:

א. הצעת הברית – היזמה לברית היא של לבן, והוא שהציע ליעקב "לכה נכרתה ברית אני ואתה, והיה לעד ביני ובינך" (לא: מד). בכתוב יש אי התאמה דקדוקית בין השם 'ברית' שהוא במין נקבה ובין הפועל 'והיה' שהוא בלשון זכר. לכן מניחים שלא הברית תהיה עֵד, אלא שהא-ל, שיוזכר במהלך כינון הברית, יהיה עֵד, או אולי סימן כלשהו שיעמידו אותו כעד לברית. בהמשך יתברר שהכוונה לגֵלְעָד.

ב. המבוא ההיסטורי – בחלק זה מזכיר הצד הבכיר את הטובות שעשה עם הצד שכנגד כרקע להטלת ההתחייבויות על בעל בריתו,³ מעין הפתיחה לעשרת הדיברות: "אנכי ה' א-להיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, מבית עבדים, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (שמ' כ: ב). ואכן מתאר לבן את כל מחנה יעקב, ובכלל זה נשיו, ילדיו ורכושו, כמי ששייכים ללבן (לא: מג). לכן הוא סובר שיעקב צריך להיות אסיר תודה על כל מה שיש לו.

ג. תנאי הברית – בין הצדדים נקבעו שני הסכמים: תחילה הסכם בין החותן ובין חתנו, ובו דורש לבן הגנה לבנותיו, כדלהלן: "אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי" (שם נ). בדברי לבן מצויה אירוניה, כשהוא מציג עצמו כדואג לבנותיו, אף שבנותיו כבר טענו נגד יחסו המתנכר כלפיהן (שם טו); זאת ועוד, לבן דורש מיעקב שלא לקחת נשים נוספות, אך לבן הוא שגורם ליעקב לשאת אישה נוספת על האישה היחידה שחשב לקחת.⁴ ההתחייבות השנייה, שגם אותה ניסח לבן, היא הסכם אי-התקפה, ובו מתחייבים שני הצדדים שלא יעברו את הגבול המשותף להם כדי להרע לבעל הברית.⁵

¹ ראו מאמרי "גינונים דיפלומטיים במפגש יעקב ועשו", בתוך יהושע שוורץ ודוד אלגביש (עורכים), *מפרות האילן על פרשת השבוע*, תל אביב תשנ"ח, עמ' 103-105.

² השוו: Dennis J. McCarthy, S.J., *Treaty and Covenant*, 2nd ed. Rome 1978, p. 44.

³ על המבואות ההיסטוריים בחוזים החתיים ראו: Amnon Altman, *The Historical Prologue of the Hittite Vassal Treaties: an Inquiry into the Concepts of Hittite Interstate Law*, Ramat Gan 2004.

⁴ Gordon J. Wenham, *Genesis* (Word Biblical Commentary), Waco 1987, II, p. 280.

⁵ מקבילה מצויה בחוזה רעמסס השני מלך מצרים וח'תושילי השלישי מלך חת, שבו התחייבו שני הצדדים שלא יעברו לצד של בעל הברית כדי לקחת דבר מה. ראו: Gary M. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts* [SBL Writings from the Ancient World Series, 7] Atlanta 1996, N°. 15: §6.

ד. **עדות לברית** – בעלי הברית מקימים שני מונומנטים לזיכרון: מצבה וגל אבנים,⁶ ושניהם מוצבים בגבול המשותף בין הצדדים.⁷ שמם של המונומנטים קשור במדרש שם: גִּלְעָד משום שהוקם בגִּלְעָד, והמצבה, נקראה גם מצפה (שם מט), אולי בשל הצבתה במקום גבוה.⁸ גם כאן לבן הוא הדובר הבלעדי: הוא מגדיר את תפקידם של המונומנטים כעדים וגם מצרף את הא-ל להיות עֵד (פס' מט-נ).

ה. **הסעודה** – כמו בברית בין יצחק ואבימלך (בר' כו:ל) מתקיימת גם כאן סעודה קודם לשבועה. הסעודה נועדה לסיים סכסוך קיים וליצור אווירה משפחתית בין השניים.⁹ לבד מן הסעודה שנזכרה בפסוק מו נאמר בפסוק נד: "ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם."¹⁰ "זבח" בהקשר זה משמעו קרבן, המעניק ממד דתי לברית.¹¹ בשני המקרים יעקב הוא שמכין את הסעודה וזוכה את הזבח, כשם שהוא מבצע את יתר המלאכות הקשורות בכינון הברית, שלא כמו לבן המבצע את החלק הדקלרטיבי בלבד. אפשר להסביר את פעילות יעקב כאן בעובדה שהוא בעל העדרים.

ו. **השבועה** – אישור הברית נעשה בשעה שיעקב נשבע ב"פחד אביו יצחק" (שם נג), כלומר בא-ל שיעקב אביו ירא אותו (אונקלוס ואבן עזרא). לא נאמר שלבן נשבע, אך הוא השמיע מילים שדומות לנוסח השבועה (פס' נב-נג).¹²

ז. **סנקציות** – לבן קובע: "א-להי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו" (פס' נג). כלומר, האלים יהיו השופטים וגם המענישים, משום שהם עדים לברית, ואישור הברית בשבועה נעשה בשמם.

מעמדו של יעקב בברית: נוכחנו לראות שלבן יזם את הברית, קבע את המבוא ההיסטורי שלה, הכתיב את תנאיה ואת הסנקציות למקרה של הפרתה, ואילו יעקב עושה את המלאכות הקשורות בכינון הברית, בעיקר בהכנת הסעודה, וחשוב מזה – רק שבועת יעקב נזכרה במפורש. נתונים אלה עשויים ללמד שבברית הנדונה לבן הוא הצד הבכיר, ויעקב הוא הזוטר. אלא שיש לשים לב שתנאי הברית נחלקים לשניים: התחייבויות החתן לחותנו והסכם אי-התקפה בין השניים. בחלק ההסכם שבין חותן לחתנו בעניין הגנת הנשים (פס' נ), אין לחותן מקום להתחייבות לשם איזון.¹³ כנגד זאת בהסכם אי ההתקפה התנאים הדדיים ומאוזנים (פס' נב). את פעולת הזבח מבצע יעקב, לא רק משום שהוא בעל העדרים, אלא גם משום שאין הוא יכול להשתתף בזבח של לבן הנכרי,¹⁴ ואין להסיק מכך על מעמדו של יעקב בברית. בסיכומו של דבר אפשר לומר, שברית זו לא נועדה לכונן יחסי דו-קיום אלא דווקא לקבע את ההפרדה בין השניים. לא דובר בברית על שירות של צד זוטר לצד בכיר אלא על הסכמה הדדית לאי התקפה בין שני צדדים שווים במעמדם.

ד"ר דוד אלגביש

המחלקה לתנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁶ בפסוקים מה-מו נאמר שיעקב הקים את המצבה, ואָחִיו – את הגל, ונראה שהכוונה לאנשיו של יעקב, כי לא נראה שיעקב יצווה את אנשי לבן "לקטו אבנים". אך גם במקרה הזה מייחס לבן לעצמו פעולות שלא הוא עשה אותן וטוען שהוא הקים את המצבה ואת הגל (שם נא).

⁷ מקום המפגש בין לבן ובין יעקב היה בהר הגלעד, בין הירמוך ליבוק, בחבל המכונה העג'לון.

⁸ מצפה גלעד, שנזכרה גם בסיפור יפתח (שופ' יא:כט), מזוהה עם ח'רבת כבדה, ק"מ אחד צפונית לח'רבת אל מצבטה, 4.5 ק"מ צפונית לגרש. אזור זה הוא גבוה מאוד ויכול לשמש מצפה.

⁹ Pierre Buis, "Les formularies d'alliance", *Vetus Testamentum* 16 (1966), p. 399.

¹⁰ יעקב פונה ל'אחיו' בפעם השנייה בקטע הנדון, אך אם בפסוק מו הפנייה הייתה לעבודה להקים גל, ולכן השם 'אחיו' מציין שם את אנשי יעקב, ולפירוש רש"י – בניו, הרי כאן ההזמנה ל'אחיו' היא לסעודה, ולכן במקרה הזה 'אחיו' מציין את מחנה לבן. לאוכל כולם אחים, אך לעבודה רק הבנים מוכנים לעזור.

¹¹ מנחם-צבי קדרי, **מילון העברית המקראית: אוצר לשון המקרא מאל"ף עד תי"ו**, רמת-גן תשס"ו, עמ' 236.

¹² Claus Westermann, *Genesis: a Commentary* (Continental Commentaries), trans. by John J. Scullion, London: SPCK 1984, p. 500 טוען ששני הצדדים נשבעו לברית, ואילו פס' נג, שמזכיר את שבועת יעקב בלבד, מציין שיעקב קיבל עליו את ההתחייבויות, שלבן הטיל עליו בפסוק נ.

¹³ D. J. McCarthy, "Three Covenants in Genesis", *CBQ* 26 (1964), p. 182

¹⁴ מקרתי, שם.